

JOHAN
JARLBRINK

SYPUNG PÅ RYMMEN

Lenngren, textåteranvändning
och rekontextualiseringar

TFL 2023:2–3. LITTERATUR OCH MATERIALITET

DOI: <https://doi.org/10.54797/tfl.v53i2-3.16579>

ISSN: 2001-094X

– Forskningsartikel –

Copyright © 2024 Author(s). This is an open access article distributed
under the terms of the Creative Commons CC-BY 4.0 License
(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Precis som de flesta andra dagar publicerade *Stockholms-Posten* den 8 december 1795 ett antal annonser i avdelningen för ”Notificationer”. Nya böcker salufördes, en kommande auktion kungjordes, en kyrkoherde utanför Stockholm meddelade att han tog emot ”hederliga mäns barn” för inkvartering och undervisning. Härutöver förekom en märklig efterlysning under rubriken ”Förlorade Saker”:

En Flicka har sin Sypung mist,
den tappades, gu nås så visst,
wid sista Morgonpromenaden
emellan Södermalm och Staden.
Uti den pungen låg en Sax,
twå Silkesnystan, litet Wax,
en Halsduksnål, twå små Berlocker
och en Cupido utaf Socker,
en Fingerbor, Syringar twå
så genom-nätta och så små
som fingrarne de setat på;
et litet Nålhus och et Mönster,
nyss ritadt af emot et fönster,
och til en wäst det mönstret war,
til Julklapp ämnadt söta Far.
Nu kommer hon dermed til korta,
ty hennes Sypung är nu borta.
Den denna Pung, til färgen grön,
tilrättaskaffar, får til lön
en Puss och twenne Sockerbrön.

Verserna publicerades anonymt men tillskrevs senare Anna Maria Lenngren. Om sypungen på rymmen kom till rätta är svårt att säkerställa. Dikten på rymmen kan emellertid spåras från tidningssida till tidningssida.¹ Utan angiven författare spreds den till ett stort antal tidningar över hela landet, publicerad i modifierad form så att den ibland gav ett intryck av att vara skriven av en flicka på orten. I *Kalmar-Posten* 1852 hade sypungen tappats ”Emellan Rostad park och staden” (21/7) – Rostad är en stadsdel strax väster om Kalmars centrala delar. Tre dagar senare plockade *Carlscrona Weckoblad* upp dikten och hänvisade då till att ”I Kalmar-Posten läses följande naiva annons” (24/7 1852). På detta sätt spreds dikten med större eller mindre förändringar, först anonymt men senare med Lenngren som angiven författare. Sammanlagt publicerades dikten i åtminstone 128 tidningar till och med 1917, om vi utöver svenska tidningar också räknar med svenskspråkiga tidningar i Finland och USA. Det är fler gånger än någon annan av Lenngrens dikter.²

Syftet med denna artikel är att följa ”Förlorade saker” från tidning till tidning, hur dikten kopierades, förändrades och rekontextualiserades, för att samtidigt undersöka och försöka förstå de publiceringspraktiker och nätverk som möjliggjorde och villkorade denna spridning i tidningarna. Efterlysningen i versform sticker ut som en av de mest spridda dikterna i svenskspråkig tidningspress. Den ingår samtidigt i en omfattande textåteranvändning som går långt utöver pressens litterära genrer. Fram till 1800-talets mitt är många tidningar enmansföretag ledda av tryckare som samtidigt fungerade som redaktörer. Redaktionerna utökades successivt, men begränsade resurser präglade verksamheten under hela seklet. Varje nummer slukade texter och utgivarna hade små möjligheter att endast publicera originalbidrag. Istället fylldes tidningarna med kungörelser, annonser, nyheter lånade från andra tidningar, och inte minst poesi.

Att följa hur form och innehåll förändras när litterära verk ges ut i nya utgåvor, i översättning eller sprids i andra medier, är en etablerad forskningstradition.³ Systematiska studier av hur litterära texter i tidningar har spridits i tid och rum, hur de förändrats och återpublicerats, har varit mer sällsynta, säkert för att materialet har varit alltför omfattande och svårarbetat. Utvecklingen av digitala medier har inneburit att intresset ökat för att undersöka litteraturen bortom

den tryckta boken, såsom e-böcker, ljudböcker, digital poesi et cetera. Digital teknik kan emellertid också innebära att äldre mediematerial och sammanhang synliggörs och blir mer tillgängligt för forskning. Ett exempel är programvara för att matcha och hitta återupprepade texter i digitaliserade tidningar. Under det senaste decenniet har ett antal forskningsprojekt förfinat och testat metoden för att studera texternas rörelser i tid och rum. Forskarna i ”The Viral Text Project” vid Northeastern University i Boston har undersökt villkoren för den tidningsspridda litteraturen genom att spåra textlån i den amerikanska 1800-talspressen.⁴ I Norden har ett finskt (Comhis) och ett svensk-finskt (Informationsflöden över Östersjön) projekt studerat cirkulationen av framförallt nyhetstexter under 1800-talet.⁵ Föreliggande artikel använder den databas som det sistnämnda projekt tagit fram. Den är öppet tillgänglig och förtecknar textåteranvändningen i svenska tidningar 1645–1906, svenskspråkiga tidningar i (vad som idag är) Finland 1771–1918 samt svenskamerikansk press 1856–1906 – sammanlagt drygt 101 miljoner texter i 21 miljoner återanvändningskluster.⁶

”Förlorade saker” representerar alltså i detta sammanhang bara 128 texter bland flera miljoner. Icke desto mindre är den ett intressant exempel att närstudera eftersom diktens förändringar över tid kan synliggöra mediets återanvändningspraktiker och dess konsekvenser för hur texter spreds, transformerades och rekontextualiserades. Med utgångspunkt i idéerna om flytande texter och verk som process analyseras diktens utsträckning i tid och rum, också till sammanhang där den omvandlats och till viss del upphört att vara Lenngrens verk.⁷ I författarens *Samlade skrifter* är dessa publiceringssammanhang och varianter helt frånvarande, trots att det var en av redaktörerna (Karl Warburg) som en gång gett form åt en av de mest spridda varianterna (vilken avvek från den som senare publicerades i *Samlade skrifter*).⁸ Analysen av de olika varianterna av dikten är därmed också en studie av bortsorterade verk som blivit en del av ”det stora olästa”.⁹ Metoden som används här är att följa Lenngrens dikt från tidning till tidning för att undersöka om och i så fall hur dess form, innehåll och publiceringssammanhang förändrades.¹⁰ Förutom typografi, interpunktion, stavning, och ordval är jag intresserad av var i tidningarna texterna har placerats, under vilka avdelningar och rubriker. Står

dikten för sig själv eller ramas den in av förklaringar, hänvisningar eller berättande texter? Är författaren angiven eller har dikten publicerats anonymt? Vad innebär förändringar och återupprepade mönster för hur texterna kan uppfattas och tolkas? Och vad säger dessa omvandlingar i sin tur om tidningarnas publiceringspraktiker?

Efterlysningen i *Stockholms-Posten*

I de efterlysningar som återkommande publicerades bland tidningarnas annonser beskrevs borttappade sedlar och smycken, fickur och nycklar, böcker och dokument, klädesplagg och paraplyer. Den sypung som Lenngren skrev om var inte den enda av sitt slag. I november 1792 var det till exempel en ”fattig hustru som går och säljer” som ”på något ställe” kvarglömt en vit sypung. Upphittaren ombads lämna in den i tobaksboden vid Trångsund (*Dagligt Allehanda* 17/11 1792). Året därpå läses i samma tidning att en gul sypung av siden tappats bort, innehållande bland annat sax, fingerborg och nåldyna. Den som lämnade in det förlorade i glasboden mitt emot Kungl. Myntet utlovades två riksdaler i ersättning (*Dagligt Allehanda* 1/8 1793). Våren 1795 meddelades ett en vit sypung tappats ”Emellan Clara Bergsgränd och Änkhuset”. Upphittaren uppmanades att lämna in sakerna i första kryddboden till vänster på Ladugårdslandet. En ”hederlig wedergällning” utlovades (*Dagligt Allehanda* 30/5 1795). Fredrik Böök pekade i en uppsats från 1910 ut diktens inspirationskälla i en annons publicerad i *Stockholms-Posten* den 14 september 1780, en efterlysning som Lenngren själv påstods ha författat.¹¹ Detta är emellertid långt ifrån säkerställt. Efterlysningen var en etablerad tidningsgenre som alla läsare var bekanta med och Lenngren hade ett otal annonser att hämta inspiration av.

Att ”Förlorade saker” var skriven på vers avvek från normen, men Lenngrens text innehåller annars flera av de inslag som var typiska: Vem som tappat vad, tidpunkten, hur föremålet såg ut, upphittarens belöning. Att efterlysningar innehöll utvecklade beskrivningar av vad det förlorade betydde för ägaren hörde inte till vanligheterna, men slutsatser om detta kunde i viss mån dras när det i annonserna framgick att sakerna tillhört en fattig hustru, en ung piga, en betjänt eller gosse. Vad som alltid stod angivet i efterlysningarna var adressen där

de upphittade föremålen skulle lämnas in, ofta i någon handelsbod. Om hittelön utgick stod det som regel utskrivet och nästan alltid var det ekonomisk ersättning som utlovades. Diktens hittelön var mer oväntad.

”Förlorade saker” påminner om Lenngrens rolldikter där figurer från societetslivet och staden träder fram. Agneta Pleijel skriver att Lenngren här ”talar ur olika förklädnader” och gör teater av sin samtid.¹² I dessa dikter är det drinkaren och slarvern som har ordet, gubben som saknar all sin forna kraft, Rosalie som träder in på lastens bana, Cornelius Tratts bedrövade änka. I ”Förlorade saker” beskrivs flickan i tredje person, och det är i den meningen ingen rolldikt. Samtidigt följer detta efterlysningsgenren där sakernas rätta innehavare identifieras enligt samma mönster: ”en fattig hustru”. ”Förlorade saker” är inte den enda dikten i vilken Lenngren lånat från annonserna. Anton Blanck har till exempel noterat hur formuleringar i ”Biografi” –

Nu gör hon risgrynskorf, gunås,
god och wälsmaklig det förstås,
så wäl at genom hämtning fås,
som ock att spisa uppå stället. (*Stockholms-Posten* 3/1 1795)

– tycks vara direkt hämtade från annonsen i *Dagligt Allehanda* som erbjöd ”Korn- och Risgryns-korf [...] så wäl til hämtning, som at spisa på stället” (14/12 1793).¹³ Blanck beskriver anakronistiskt men träffande hur Lenngren agerar ”Stockholmsreporter” och fångar ”snapshots”.¹⁴ Ebba Witt-Brattström menar på motsvarande sätt att Lenngren hade ”en oöverträffad impressionistisk reportagestil” med sinne både för det konkreta och för karikatyren.¹⁵ I ”Förlorade saker” tecknas flickans porträtt med hjälp av tingen hon förlorat och med tydlig inspiration från tidningsannonsernas efterlysningar.

Rolldiktandet och genrelekarna har fått som konsekvens att det inte alltid är uppenbart vem som ska hållas ansvarig för orden eller vad dikterna egentligen vill säga. Den dikt som framförallt uppehållit forskningen är ”Några ord till min k. dotter, i fall jag hade någon”. Ska den moder som ger råd till sin kära Betti förstås som ett uttryck för Lenngrens verkliga åsikter eller ska hon snarare ses som en

representant för tidens allmänna uppfattning? Är budskapet kanske ett mer krasst konstaterande, att detta är vad en ung kvinnan har att vänta av livet? Stilen i Lenngrens dikter är ofta skämtsam och mer än två hundra år senare är det svårt att inte läsa många av dem som ironiska. Denna ironi tycks dock ha varit mindre uppenbar för läsarna i diktarens samtid.¹⁶ Det som gör det svårt för en uttolkare idag att sätta sig in hur läsare på 1700-talet tog emot dikterna är också att alla utom en publicerades anonymt, de flesta i *Stockholms-Posten*.¹⁷ Med undantag för en mindre krets i huvudstaden måste författaren bakom tidningsverserna ha varit helt okänd för läsarna. Denna omständighet utgör en viktig förutsättning för den karriär som ”Förlorade saker” skulle göra i tidningspressen under kommande decennier. Där spreds den inte som en dikt av Lenngren, men originalet troget såtillvida att den ofta publicerades anonymt och i spalten för efterlysningar.

Lokala varianter

Först ut att återanvända ”Förlorade saker” var *Weckoblad för Gefleborgs Län* en dryg vecka efter *Stockholms-Postens* publicering. En undersökning av alla återpublicerade texter i denna gävle-tidning under 1790-talet visar att en stor del av dem hämtats från *Stockholms-Posten*, ofta just dikter, moraliska betraktelser, historiska berättelser och anekdoter. *Weckoblad för Gefleborgs Län* var vid tiden ingen nyhetstidning eftersom utgivaren inte beviljats tillstånd att trycka de annars så eftertraktade utrikesnyheterna.¹⁸ Därför fylldes sidorna med lånade och mer tidlösa texter, däribland ”Förlorade saker”. Dikten trycktes intill kungörelserna på den fjärde och sista sidan. Andra radens avslutande komma hade bytts ut mot ett bindestreck, i övrigt är texten identisk med förlagan. Dikten publicerades anonymt, utan hänvisning till *Stockholms-Posten* och utan kommentarer (19/12 1795).

Året därpå dök texten upp i *Sommar-promenaden*, en liten samling med anonyma dikter och prosastycken. Här var den satt i antikva istället för den folkligare frakturstilen och hade fått ”Efterlysning” som titel, men ”Morgon-promenaden” med bindestreck är annars den enda ändring som gjorts i texten. Däremot var förstås publice-

ringskontexten en helt annan. Efterlysningsgenrens spår var synliga i texten, men istället för tidningssidans inramning hade dikten place-rats tillsammans med andra litterära texter.¹⁹

Därefter var det tyst under många år. I *Skalde-försök*, det urval av Lenngrens dikter som gavs ut postumt av maken Carl Peter Lenngren 1819, finns ”Förlorade saker” inte med. Utgivaren förklarade i ett företal att dikterna tidigare förekommit anonyma och ”strödde i ett Dagblad”. Författaren hade överlåtit till eftervärlden att avgöra om ”hennes poetiska tidsfördrif förtjente att förvaras från glömskan” och ges ut på nytt.²⁰ De tidningar som gav texterna spridning i samtiden har samtidigt gjort dem svårtillgängliga för eftervärlden. Med Aleida Assmann kan man se det som att tidningsmediets själva dagslände-karaktär utsätter innehållet för en passiv glömska. Redan imorgon har det mesta fallit ur minnet. Om tidningen används för att tända brasan är det frågan om en aktiv glömska som raderar spåren. Att lyfta texter ur tidningen och ge ut dem i en bok är en aktiv minnes-insats som förlänger deras liv och kan bidra till att de kanoniseras.²¹ ”Förlorade saker” var en av alla texter som valdes bort 1819 och som inte heller kom med när utökade utgåvor av *Skalde-försök* gavs ut senare under seklet.

Plötsligt dyker så dikten upp i en tidning 1837. Hur den letat sig dit är svårt att veta, men faktum är att 1700-talets tidningar inte alltid var de dagsländor som dagstidningar senare kom att bli. Det var inte ovanligt att den som prenumererade samlade numren på hög och gick till bokbindaren när en årgång var komplett. En del utgivare gav ut register som indexerade och gjorde årgångarna sökbara, i några fall finns läsa-res egengjorda register bevarade. Kompletta årgångar såldes av bokhandlare och på auktion. En del texter bevarades också i urklipp eller avskrifter. Anna Maria Lenngrens poesi i *Stockholms-Posten* är en viktig förklaring till att tidningar ofta sparades och lästes om. Många tidningstexter hade längre bästföredatum.²² På 1800-talets tidningsredaktioner kan äldre tidningar ha fungerat som rika källor att ösa ur. I just detta fall kan såklart även versionen i *Sommar-promenaden* från 1796 ha använts. Exakt hur utgivarna hittade fram till texterna är svårt att veta, men att många av dem plockades upp och fick ett nytt liv i spalterna är väl belagt. Petri Paju, Heli Rantala och Hannu Salmi har i finskspråkig

tidningspress identifierat tusentals texter som återpublicerats efter mer än femtio år. Ofta rör det sig om just dikter, anekdoter och diverse prosaberättelser.²³

När *Eskilstuna Tidning* publicerade dikten den andra december 1837 var det med en ny titel: "Borttappadt". Den var tryckt i antikva, stavningen hade moderniserats och de flesta substantiv hade fått liten bokstav. Alla rader inleddes med stor bokstav och interpunktionen skiljde sig en del. 1795 års "gu nås" hade 1837 blivit "Gud nåds", "til färgen grön," hade blivit "(till färgen grön)". En större förändring var kanske att pussen förvandlats till en kyss och att Södermalm blivit Tunafors, en för eskilstunaborna välbekant stadsdel strax sydost om centrum.

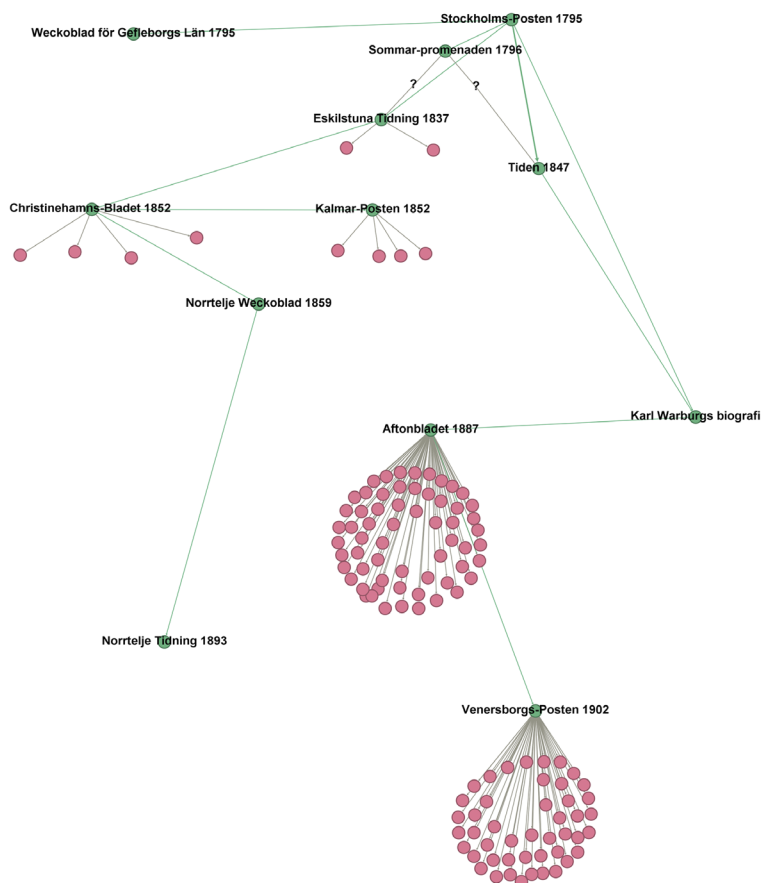
Tretton återpubliceringar mellan 1841 och 1868 följer *Eskilstuna Tidning* i spåren. I *Göteborgs Tidningar* har sypungen tappats mellan Masthugget och staden (30/10 1841), i *Nya Carlshamns Tidning* är det mellan Høje bro och staden (1/3 1844). Platserna skiftar med utgivningsorten: Björklunds qvarn (*Christinehamns-Bladet* 10/7 1852), Wågbro's qvarn (*Helsi* 16/7 1852), Rostad park (*Kalmar-Posten* 21/7 1852), Bellevue (*Karlshamns Allehanda* 29/7 1852), Jäders Bruk (*Arboga Weckoblad* 19/12 1856), Brännäset (*Norrtelje Weckoblad* 23/12 1859), Mandesheim (*Gotlands Läns Nya Tidning* 14/5 1868). I *Christinehamns-Bladet* har "söta Far" ersatts med "hennes fästman, Carl" och det är denna version som *Kalmar-Postens* text bygger på, i sin tur återgiven av en handfull andra tidningar. Tillsammans med kyssen bidrog fästmannen möjligen till att flickan blev några år äldre. Om den avskalade *Sommar-promenaden* från 1796 fungerat som källa hade dikten nu återförts till sitt ursprungliga publiceringssammanhang. Precis som i *Stockholms-Posten* publicerades texterna långt bak i tidningarna, bland eller i anslutning till andra efterlysningar och lokala annonser. I *Göteborgs Tidningar* inleds avdelningen "Förloradt" med en vädjan om att den som lånat ett franskt band med dramatik snarast ska återlämna detsamma i Bloms hus. Därefter står efterlysningen i versform tryckt utan egen rubrik. Återkommande rubriker är annars "Efterlysning", "Borttappadt" och "Förloradt". I inget fall är texten signerad, men i några tidningar anges referens till den "naiva annons" som varit införd i *Kalmar-Posten*.

I *Norrtelje Weckoblad* framkallade efterlysningen en svarsdikt.

Den anonyma skribenten sa sig ha promenerat ”upp för backen” då något ”fastnade wid ena klacken”. För att ha räddat syningen ur snön och för ”besvär med publice” ville upphittaren ha hittelön i form av ”ljufwa kyssar 1 2 3” (30/12 1859). Svardsdikten verkar inte ha spridits utanför Norrtälje men en senare tidning utgiven i samma stad publicerade år 1893 både ”Förlorade saker” i veckobladets lokala version och svardsdikten. De användes då i ett kåseri, som exempel på att människor förr (d.v.s. 1859) var enklare och inte lika besatta av pengar. Enligt kåsören förklarades hittelönen med att flickan antagligen inte ville ”att något af hemgiften skulle i onödan användas” (*Norrtelje Tidning* 6/9 1893).

En viktig anledning till att tidningsredaktörerna tagit sig dessa friheter med Lenngrens dikt är att få eller ingen lär ha känt till att det var hennes. Texten kan ses som ett exempel på de ”verser på rymmen” (*fugitive verses*) som Ryan Cordell och Abby Mullen uppmärksammat i amerikanska tidningar under samma tid. Också där handlar det om dikter som spreds från tidning till tidning. Från början var de kanske signerade med den verkliga författarens namn, men på vägen försvann, förändrades och tillkom namn. Nätverksspridningen ökade texternas spridning men försvårade samtidigt författarnas kontroll över dem.²⁴ Cordell har även föreslagit begreppet ”nätverksförfattare” (*network author*) för att synliggöra tidningspressens återbrukspraktiker som ett kollektivt skapande. Redaktörerna i nätverket klippte ut och återpublicerade, men de kunde också stryka, ändra eller lägga till, placera texten i ett nytt sammanhang, kommentera eller parodiera den.²⁵ Vissa texter verkar ha varit särskilt tilltalande för de kreativa tidningsredaktörerna: sådana som var korta, hade ett underhållningsvärde och var lätta att modifiera för att intressera en lokal publik.²⁶ Paula Henrikson har hävdat att mycket ”förenar dagens samplande textkultur med den ofta anonyma, kollektiva avskriftskultur som föregick 1800-talets tryckkultur, och där betoning låg på cirkulation, transformation och appropriering snarare än ursprung eller slutmål”. Gränsen mellan en tidigare avskriftskultur och 1800-talets tryckkultur kan emellertid inte göras för skarp. Utmärkande för 1800-talets tidningspress är inte minst det kollektiva och anonyma skapandet, där cirkulation, transformation och appropriering utgjorde ett grundmodus.²⁷

De versioner som cirkulerade i tidningarna mellan 1837 och 1868 har avlägsnat sig från Lennings ursprungliga text men kan paradoxalt nog framstå som mer trogna originalet än de versioner som senare har publicerats i bokform. George Bornstein hävdar att en dikt publicerad på en tidningssida får mening av andra texter på samma sida. Inramning kan framhäva vissa aspekter i dikten och främja vissa läsningar. Samma text återutgiven i en avskalad diktsamling osynliggör detta sammanhang och gör att de tolkningar som

Många tidningar var inblandade i att ge "Förlorade saker" spridning. Det nätverk som här har visualiserats i Gephi är emellertid bara ett av flera möjliga. Helt säkert har fler tidningar än vad grafen visar fungerat som bryggör i nätverket, men exakt hur texttrafiken har gått är omöjligt att rekonstruera.

tidningskontexten påbjöd träder i bakgrunden.²⁸ Pleijel påpekar att man gör Lenngrens diktning ”en stor otjänst när man läser dem i dag som om *hon hade signerat dem med sitt namn*”.²⁹ ”Förlorade saker” publicerades anonymt i annonsavdelningen och detta sammanhang bidrog till att fiktionen fick en verklighetsprägel. Läsarna kan såklart ha tvivlat på äktheten, men genrelakens effekt fick ändå näring av de andra texter som publicerats i samma avdelning tidigare. När tidningar ett halvt sekel senare återpublicerade dikten var det just som en efterlysning. Att platsangivelserna byttes ut innebar att texten kunde läsas i Göteborg och Kalmar så som den en gång var tänkt att läsas i Stockholm. Med anonymiteten bibehållen balanserade texten mellan annons och poesi.

En biografisk anekdot

Det finns dock ett undantag bland dessa tidiga återpubliceringar. En osignerad artikel i tre delar i den kortlivade *Tiden* placerade 1847 in dikten i en längre berättelse om Lenngren där en bakgrund presenteras ”som ej göra anspråk på annat än diktens sanning” (21/9). Här tecknades familjen Malmstedts historia, dottern Anna Marias uppfostran, hur hon introducerades i Stockholms umgängesliv och mötte sin blivande make, Carl Peter Lenngren. Det var här dikten fick en huvudroll. Anna Maria Malmstedt sades nämligen en dag ha förlorat sin syprung under en promenad. När hon kort därefter berättade om sitt missöde för den kvicka fru Schröderheim, en centralgestalt inom societeten och de litterära salongerna, fick hon rådet att författa en efterlysning. Resultatet var just ”Förlorade saker”, men i *Tiden* återgiven under rubriken ”Förloradt” (23/9 1847). Förtjusad utropade fru Schröderheim: ”– Triumf! M:lle Malmstedt. Jag förespår er återfåendet af det förlorade godset, men jag förespår er mer: ett rum i Svenska sångens tempel.” Fröken Malmstedt var avvaktande inför berömmet, men fru Schröderheim var påstridig: ”Mamsell Malmstedt, förstå er kallelse! Snillet vet ej af något kön. Lägg bort nålen och kokboken, och fatta pennan!” (25/9 1847) Annonsen publicerades och Anna Maria ombads några dagar senare att inställa sig hos Schröderheims, där stora delar av svenska parnassen satt samlad. Vårdinnan läste upp efterlysningen till de celebra gästernas munterhet och bifall. En betjänt

kom därefter in med två sockerbröd på en bricka, varefter en stilig man trädde in med syningen i hand för att få del av hittelönens andra halva. Tvingad av sina egna ord och gästernas uppmuntran ”måste äntligen Anne Marie framte sina friska fylliga läppar, att vidröras af den unge mannens, vars namn var – *Carl Peter Lenngren*.”

Enligt *Tidens* artikelserie var det alltså efterlysningen på vers som utgjorde Anna Maria Lenngrens inträdesbiljett både till Stockholms litterära scen och till äktenskapet. Att hon gifte sig med Carl Peter år 1780 och att annonsen infördes först 1795 verkar inte bekomma den anonyma skribenten i *Tiden*. Femtiotvå år efter att dikten publicerades blev hon erkänd som dess författare, men till priset av en biografisk läsning som innebar att hon samtidigt identifierades med flickan i texten.

När denna ram berättelse dyker upp nästa gång är det inte i en tidning utan i Karl Warburgs biografi om Lenngren från 1887, i kapitlet ”Frieri”. Warburg anger *Tidens* artiklar 1847 som referens, noterar att kronologin inte går ihop och att det rör sig om ”En anekdot, hvars sanningsenlighet är tämligen tvifvelaktig”. Ändå återger han den i sammandrag tillsammans med dikten, men nu med dess ursprungliga rubrik och med *Stockholms-Posten* 1795 som källa.³⁰ Stavningen var moderniserad och mindre ändringar hade tillkommit som delvis förändrade tolkningen. Som Mats Malm påpekat, bland annat med hänvisning till Lenngrens poesi, kan stavningsvarianter och olika bruk av skiljetecken och typografi skapa betydelseförändringar när samma dikt återges i nya sammanhang.³¹ Redan *Tiden* hade infogat ett kolon och ett tankstreck i slutet på diktens näst sista rad samt ett utropstecken på den sista: ”Tillrättaskaffar, får till lön: – / En puss och tvenne sockerbrön!” Warburg använder istället kursiveringar: ”En *puss* och tvenne *sockerbrön*.” Om genreleken i *Stockholms-Posten* 1795 skapade en viss osäkerhet om hur dikten skulle läsas fungerade markeringarna i *Tiden* och hos Warburg i viss mån som läsantvisningar. Sista raden utgjorde nu en överraskande men fullt medveten poäng och lustighet, som fungerade bättre i den biografiska berättelse som dikten placerades in i. Om dikten utan kursiveringar kunde verka ”naiv” framstod den nu snarast som verket av en kvick författare.

När *Aftonbladet* presenterade Warburgs biografi för läsarna den 26 november 1887 var det just anekdoten om fröken Malmstedts

förlorade sypung som refererades tillsammans med dikten återgiven i sin helhet. Warburgs förbehåll togs emellertid inte med. Episoden introducerades som ”en liten anekdot som står i samband med författarinnans giftermål”. Warburgs kursiveringar behölls intakta.

Om spridningen mellan 1837 och 1868 var långsam men kontinuerlig, ibland med flera år emellan publiceringarna, fick dikt och vidhängande historia omedelbar och stor spridning efter *Aftonbladets* artikel. Tidningen fungerade som en centralnod i det nätverk som den textåterbrukande pressen utgjorde och vad som publicerats där lästes och klipptes på redaktioner runt om i landet. Under november och december 1887 spreds texten till 45 svenska tidningar och därutöver till fem finlandssvenska och tre svenskamerikanska. Fram till år 1917 publicerades dikten och den biografiska ramberättelsen ytterligare 55 gånger, med en topp under 1902 då 44 tidningar tryckte dem.

Om det inte varit för att metaforen är illa vald hade Lenngrens dikt och Warburgs kontextualiserande berättelse kunnat klassificeras som ”viral” efter *Aftonbladets* publicering 1887. Virus får vi trots att vi gör allt för att hålla oss friska. ”Förlorade saker” däremot fick spridning för att en lång rad tidningsmedarbetare uppskattade vad de läste och bedömde att texten var intressant för de egna läsarna. Spridningen förutsatte att det i varje nod i nätverket satt någon som frivilligt och medvetet valde att publicera dikten i den egna tidningen och som därmed skickade den vidare i systemet. Ändå kan jämförelsen med digital spridning idag erbjuda förklarande perspektiv.³² Delningarna gick till exempel relativt snabbt, särskilt 1887 och 1902. Inom några veckor hade dikten och berättelsen spridits till såväl *Ystad-Posten* och *Norrbottens-Posten* som till *Helsingfors Dagblad* och *Svenska Folkets Tidning* i Minneapolis. Möjligen kan enskilda redaktörer ha sett att andra och ibland konkurrerande tidningar redan publicerat artikeln och känt ett tryck att göra detsamma.

För att få en bättre uppfattning om vilka egenskaper hos en dikt som bidrog till att göra den spridbar i tidningsspaltarna kan ”Förlorade saker” jämföras med andra dikter som ofta återpublicerades under samma tid.³³ En lista på dikter spridda under lång tid och till många tidningsorter, baserad på klustren i databasen över återanvända texter, toppas av följande texter: Verner von Heidenstams ”Medborgarsång” (230 publiceringar mellan 1899 och 1917), Frosten Svananders ”Före-

skrift” (219 publiceringar mellan 1885 och 1916), Alfred Tennysons ”Nyårsklockan” (180 publiceringar mellan 1889 och 1921), en anonym dikt från Enköping, ställd till de vackra flickorna i Sala, samt svaret på vers till ”Enköpings dummate karl” (153 publiceringar mellan 1892 och 1916), den anonyma ”Rariteter” (137 publiceringar mellan 1828 och 1915), samt den kärleksefterlysning på vers som en fabriksarbeterska inom tändstickstillverkning skickade med ett paket tändstickor ut i världen, vilket en svensk man i Amerika ska ha svarat på (128 publiceringar mellan 1897 och 1919).³⁴

Bidragande till de många publiceringarna av ”Medborgarsång” och ”Nyårsklockan”, förutom de bekanta författarnamnen och texternas andra kvaliteter, var framförallt att de var tidsaktuella (under rösträttskampen och vid varje nyår). Övriga dikter på listan utmärks av att de innehåller fyndiga och komiska inslag, särskilt med avseende på relationer mellan kvinnor och män. Svananders ”Föreskrift”, verserna till och från flickorna i Sala samt fabriksarbeterskans kärleksefterlysning ramades in av korta berättelser. I de två sistnämnda fallen placerades verserna in i skeenden med överraskande upplösning. I tidningarna blev de bärande element i komiska anekdoter.

Som både Warburg och *Aftonbladet* bäddat för var det inom ramen för en roande anekdot som även ”Förlorade saker” fick spridning. Att genreleken från 1795 omvandlats till litterärt skvaller antyds av avdelningsrubriker som ”Gaffelbitar” (*Upsalaposten* 30/11 1887), ”Smått och godt” (*Blekinge Läns Tidning* 1/12 1887), ”Dagsländor” (*Jämtlandsposten* 12/12 1887) och ”Dessert” (*Sölvesborgsposten* 14/12 1887). I de ännu fysisidiga tidningarna placerades den vanligen på sidan tre eller fyra, jämsides andra klippta godbitar ämnade att på samma gång underhålla och fylla ut spalterna. Att dikten var en efterlysning framgick av ramberättelsen, men publiceringssammanhanget var nu ett annat, bland varjehanda lustigheter snarare än annonserna.

Aftonbladet hade i sin artikel gjort en längre presentation av Warburgs bok där historien om syningen utgjorde textens andra halva. När artikeln klipptes och trycktes i andra tidningar var det i en förkortad version som helt upptogs av dikten och anekdoten. Ingresserna som inledde texten cirkulerade i ett antal snarlika varianter, exempelvis ”Huru Anna Maria Lenngren blef förlofvad omtalas i den af K. Warburg nyligen utgifvna lefnadsteckningen af skaldinnan” (i bland annat

Östgöta Correspondenten 30/11 1887 och *Eksjötidningen* 2/12 1887). Mer eller mindre ordagranna ingresser återkommer i artiklarna från 1900-talets början. Också 1902 refereras det till ”ett nyligen utgifvet arbete” (till exempel *Ny Tid* 24/10 1902) trots att Warburgs bok då var femton år gammal och skulle komma i en ny upplaga först 1917. Att minnet var kort på redaktionerna antyds av att hela tjugo tidningar tryckte artikeln två gånger, med flera år emellan. *Korrespondenten* i Landskrona tryckte dikten tre gånger, den anonyma versionen redan 1852 och sedan i Warburgs och *Aftonbladets* version 1887 och 1902.

Först ut att återpublicera dikten och berättelsen 1902, efter fem år av att inte ha tryckts alls, var *Venersborgs-Posten* den 22 oktober. Att senare publiceringar samma år baserades på klipp från den lilla vänersborgstidningen är mindre troligt. Sannolikt har mer spridda mellanhänder bidragit till att artikeln cirkulerade ännu ett varv, exempelvis *Ny Tid* (24/10 1902) eller *Norrköpings Tidningar* (31/10 1902). Exakta spridningsvägar kan emellertid inte anges. Ingen tidning angav referens och alla tryckte artikeln i nära nog identisk form.

Jämfört med den anonyma dikt som spreds mellan 1837 och 1868 var dikten med angiven författare mer oföränderlig. Den form som Warburg och *Aftonbladet* givit verserna och anekdoten kom att hålla i sig. Stavningen var densamma, med undantag för de tidningar som ännu använde fraktur och som genomgående skrev med w och ligaturen ß (”wißt”). I de flesta tidningar kursiverade man på sista raden, men långt ifrån alltid. Att det var i strävan att vara *Stockholms-Postens* original troget är inte sannolikt. Mer troligt har kursiverna glömts bort vid sättningen. Några tidningar kapade texten direkt efter dikten, så att läsarna inte fick ta del av upplösningen – att det var Carl Peter Lenngren som hittat sypungen (exempelvis finska *Lördagen* 13/12 1902).

Summering

Exemplet ”Förlorade saker” visar att dikter kunde få stor spridning i tidningspressen, under lång tid. Spridningen skedde emellertid till priset av att texterna blev utlämnade åt tidningsredaktörers urvals- och redigeringsprinciper. Om en text inte ansågs tillräckligt tilltalande för den lokala publiken drog de sig inte för att ändra och lägga till. Detta

verkar dock ha varit enklare med den anonyma dikt som var i omlopp mellan 1837 och 1868. Den version som med vidhängande ramberättelse cirkulerade mellan 1887 och 1917 förändrades inte mycket från tidning till tidning. En anledning kan vara att det var anekdoten som gjorde dikten attraktiv, den behövde inte ensam förtjäna sin plats i spalterna. Att Lenngren nu identifierades som efterlysningens författare kan också ha bidragit till att redaktörerna drog sig för att ändra i den.

Cirkulationen av "Förlorade saker" synliggör också publiceringssammanhangets betydelse, i detta fall tidningssidornas. Det var i annonsavdelningen som dikten ursprungligen trycktes 1795. Andra annonser i samma avdelning bidrog till tveetydigheten: innehållet påminde om många tidigare efterlysningar medan formen antydde att efterlysningens ingredienser snarare användes för att teckna porträttet av en flicka i stadsvimlet. De lokalredaktörer som placerade dikten i annonsavdelningen och i sin egen stad fortsatte Lenngrens genrelek. Att somliga tidningar hänvisade till den "naiva annons" som funnits att läsa i *Kalmar-Posten* visar att tolkningen inte var given. När "Förlorade saker" fick ny spridning i slutet av 1800-talet var kontexten en helt annan. Nu placerades dikt och ramberättelse i avdelningen för lättsam underhållning tillsammans med andra roliga historier. Anekdoten tydliggjorde att dikten ursprungligen var en annons, men omvandlade den samtidigt till biografisk kuriositet.

John Bryant har hävdad att alla verk är flytande. Manuskript revideras, redaktörer ändrar, verk översätts och anpassas för nya medieformat, och så vidare.³⁵ Frågan är dock om inte vissa medieformer och mediepraktiker främjar flödet mer än andra. I digitala medier är instabiliteten oundviklig, i en avskriftskultur likaså. Jag vill hävda att 1800-talets tidningspress, med sina klippande redaktörer i ett distribuerat nätverk, hade liknande effekter. Trycket fixerade texterna, men när de skickades vidare i nätverket antog de andra former. Efter att ha återanvänts och modifierats i flera steg var det svårt att veta hur en källtext en gång såg ut. Vad som först publicerades som en annons kunde senare återanvändas som anekdot. Författarnamn som en gång var angivna kunde längre ner i kedjan tappas bort, ibland har nya namn tillkommit på vägen. Lenngrens efterlysning exemplifierar hur poesins mediala villkor kunde se ut, men mycket mer återstår att upptäcka.

Noter

- 1 Artikeln är skriven inom ramen för projektet ”1800-talets Infobahn: Offentligheten som tidningsinfrastruktur och delat innehåll”, finansierat av Vetenskapsrådet (2022–2024).
- 2 126 publiceringar av ”Förlorade saker” finns samlade i kluster 30057313. Härtöver har två ytterligare publiceringar hittats genom fritextsökningar: *Tammerfors Annonssblad* 2/1 1891 samt *Svenska Amerikanska Posten* 27/12 1916. Bland Anna Maria Lenngrens övriga dikter med spridning i tidningspressen märks ”Myntets fyra åldrar” (kluster 10307765, 12 publiceringar mellan 1792 och 1859), ”Den mödosamma världen” (kluster 31778246, 11 publiceringar mellan 1790 och 1913), ”Stockholmsvåren” (kluster 31590032, 10 publiceringar mellan 1796 och 1881), samt ”Några ord till min k. dotter, ifall jag hade någon” (kluster 30692714, 6 publiceringar mellan 1798 och 1871). Alla uppgifter om klustren baseras på registrerade texter i databasen <http://textreuse.sls.fi>. Det kan mycket väl finnas enskilda publiceringar som matchningsalgoritmen har missat eller placerat i andra kluster än de ovan angivna.
- 3 Se t.ex. Johan Svedjedal, ”Almqvists Det går an och konsten att överleva”, i *Böcker och bibliotek. Bokhistoriska texter*, red. Margareta Björkman (Lund: Studentlitteratur, 1998), 229–265; Mats Malm, *Poesins röster. Avlyssningar av äldre litteratur* (Stockholm & Höör: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 2011); Alexandra Borg och Nina Ulmaja, *Strindbergs lilla röda. Boken om boken och typerna* (Stockholm: Atlantis, 2019); Gunilla Hermansson, ”Sanglyrik, populärkultur och verdenslitterære læsninger”, *Agora* 40 (2022:2–3), 64–90, doi: [org/10.18261/agora.40.2-3.5](http://dx.doi.org/10.18261/agora.40.2-3.5).
- 4 Ryan Cordell och David Smith, ”Viral Texts. Mapping Networks of Reprinting in 19th-Century Newspapers and Magazines”, hämtad 23-09-12, <http://viraltxts.org>.
- 5 Se ”Text Reuse in Finnish Newspapers and Journals, 1771–1920”, <http://comhis.fi/clusters> samt ”Text reuse in the Swedish-language press, 1645-1918”, <http://textreuse.sls.fi>, båda hämtade 23-09-12.
- 6 För uppgifter om databasen, se Patrik Lundell, Hannu Salmi, Erik Edoff, Jani Marjanen, Petri Paju och Heli Rantala (red.), *Information Flows Across the Baltic Sea. Towards a Computational Approach to Media History* (Lund: Mediehistoriskt arkiv, 2023). Några enstaka titlar av senare datum finns också representerade i databasen.
- 7 Se exempelvis John Bryant, *The Fluid Text. A Theory of Revision and Editing for Book and Screen* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2002); Paula Henrikson, ”Verk som process”, i *Kladd, utkast, avskrift. Studier av litterära tillkomstprocesser*, red. Paula Henrikson och Jon Viklund (Uppsala: Avd. för litteratursociologi, Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, 2015), 7–20.
- 8 Se Anna Maria Lenngren, ”Förlorade saker”, i *Samlade Skrifter II*, red. Theodor Hjelmqvist och Karl Warburg (Stockholm: Bonnier, 1918), 159, samt kommentaren i *Samlade skrifter III*, red. Theodor Hjelmqvist och Karl Warburg (Stockholm: Bonnier, 1926), 341f.
- 9 Jämför Ståle Dingsstad, ”Varianter til besvær. Collett, Garborg, Skram og Hamsun”, i *Textkritik som analysmetod. Bidrag till en konferens anordnad av Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer 2–4 oktober 2015*, red. Paula Henrikson,

- Mats Malm och Petra Söderlund (Stockholm: Svenska Vitterhetsamfundet, 2017), 109.
- 10 Patrik Lundell använder en snarlikt metod för att studera tidningstexter från samma databas, men följer en politisk fråga snarare än en enskild text. Se Lundell, "Recontextualisations and Transformations in the Information Flows. A Worm's-Eye View through the Temporence Question", i *Information Flows Across the Baltic Sea. Towards a Computational Approach to Media History*, Patrik Lundell et al. red. (Lund: Mediehistoriskt arkiv, 2023), 77–102.
 - 11 Fredrik Böök, "Prosabidrag af Fru Lenngren i Stockholms-Posten", *Sammlaren* 31 (1910), 196.
 - 12 Agneta Pleijel, "Den kvinnliga författaren och offentligheten. Om Anna Maria Lenngren", i *Författarnas litteraturhistoria I*, Lars Ardelius och Gunnar Rydström red. (Stockholm: Författarförlaget, 1978), 206.
 - 13 Se vidare Anton Blanck, *Anna Maria Lenngren. Poet och pennskaft. Jämte andra studier* (Stockholm: Bonniers, 1922), 13.
 - 14 Blanck, *Anna Maria Lenngren*, 11.
 - 15 Ebba Witt-Brattström, "Från Smakens Tempel till Parnassen. Om Anna Maria Lenngren", i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria I. I Guds namn 1000–1800*, Elisabeth Møller Jensen, Eva Hættner Aurelius och Anne-Marie Mai red. (Höganäs: Wiken, 1993), 415.
 - 16 Lars Elleström sammanfattar de olika tolkningarna i *En ironisk historia. Från Lenngren till Lugn* (Stockholm: Norstedt, 2005), 27–33.
 - 17 Pleijel, "Den kvinnliga författaren", 212.
 - 18 Ingemar Oscarsson, "Med tryckfrihet som tidig tradition", i *Den svenska pressens historia I. I begynnelsen (tiden före 1830)*, Karl Erik Gustafsson och Per Rydén red. (Stockholm: Ekerlids, 2000), 169.
 - 19 *Sommar-promenaden. Femte häftet* (Uppsala: Johan Fredric Edman, 1796), 50.
 - 20 Osignerad "Underrättelse" i Anna Maria Lenngren, *Skalde-försök* (Stockholm: Olof Grahn, 1819), utan sidnummer.
 - 21 Aleida Assmann, "Canon and Archive", i *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, Astrid Erll och Ansgar Nünning red. (Berlin: de Gruyter, 2008), 97–107.
 - 22 Johan Jarlbrink, *Informations- och avfallshantering. Mediearkeologiska perspektiv på det långa 1800-talets tidningar* (Lund: Mediehistoriskt arkiv, 2019), kapitel 1.
 - 23 Petri Paju, Heli Rantala och Hannu Salmi, "Towards an Ontology and Epistemology of Text Reuse. Cycles of Information Flows in Finnish Newspapers and Journals, 1771–1920", i *Digitised Newspapers – A New Eldorado for Historians? Reflections on Tools, Methods and Epistemology*, Estelle Bunout, Maud Ehrmann och Frédéric Clavert red. (Berlin & Boston: de Gruyter, 2023), 253–273.
 - 24 Ryan Cordell och Abby Mullen, "'Fugitive Verses'. The Circulation of Poems in Nineteenth-Century American Newspapers", *American Periodicals: A Journal of History & Criticism* 27 (2017:1), 29–52, muse.jhu.edu/article/652267.
 - 25 Ryan Cordell, "Reprinting, Circulation, and the Network Author in Antebellum Newspapers", *American Literary History* 27 (2015:3), 417–445, doi.org/10.1093/alh/ajv028.
 - 26 Ryan Cordell, "Viral Textuality in Nineteenth-Century US Newspaper Exchanges", i *Virtual Victorians. Networks, Connections, Technologies*, Veronica Alfano och Andrew Stauffer red. (New York: Palgrave, 2015), 38.

- 27 Henrikson, "Verk som process", 9.
- 28 George Bornstein, *Material Modernism. The Politics of the Page* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 13.
- 29 Pleijel, "Den kvinnliga författaren", 207.
- 30 Karl Warburg, *Anna Maria Lenngren. Ett bidrag till Sverges litteraturhistoria* (Stockholm: Bonniers 1887), 115f.
- 31 Malm, *Poesins röster*, 32f.
- 32 Jämför Cordell, "Viral Textuality".
- 33 Listan baseras på följande sökning på <http://textreuse.sls.fi>: texter som publicerats igen efter minst 5000 dagar och på minst 10 utgivningsorter. Sökresultatet har bearbetats manuellt för att identifiera dikter i materialet. Andra sökningar hade kunnat generera andra resultat, t.ex. dikter som reproducerades flera gånger men under en kortare tid och dikter med mer lokal spridning.
- 34 För "Medborgarsång", se kluster 31549460, "Föreskrift" kluster 30374016, "Nyårsklockan" kluster 30770239 och 30770240, Sala-verserna kluster 31287380, "Rariteter" kluster 30975909, samt kärleksefterlysningen på vers, kluster 30123886. Alla uppgifter baseras på registrerade texter i databasen <http://textreuse.sls.fi>. Det kan mycket väl finnas enskilda publiceringar som matchningsalgoritmen har missat eller placerat i andra kluster än de ovan angivna.
- 35 Bryant, *The Fluid Text*, 1–29.